

מרחשוון התשס"ח

בס"ד

דרך ה' ודרך הצדקה והמשפט לפרשת וירא (ע"פ שיעורו של הרב יעקב מדן)

'אדוני', והכוונה לשלושת האורחים; או שמא זהו המשכו של פסק א', המתאר את התגלות ה', ואז 'אדני' הוא שם קודש המכוון לקב"ה?

בהמשך הפרשה, מתאר הכתוב את הויכוח שבין אברהם לקב"ה על גורלה של סדום:

3. בראשית י"ח

טז ויקמו משם האנשים, וישקפו על-פני סדם; ואברהם-הלך עמם, לשלחם.

יז ויהנה, אמר: המכסה אני מאברהם, אשר אני עשה. **יח** ואברהם--היו יהיה לגוי גדול, ועצום; ונברכו-בו--כל, גוי הארץ. **יט** כי ידעתיו, למען אשר יצנה את-בניו ואת-ביתו אחריו, ושמו דרך יהוה, לעשות צדקה ומשפט--למען, הביא יהוה על-אברהם, את אשר-דבר, עליו.

כ ויאמר יהוה, זעקת סדם ועמרה כי-רבה; וחטאתם--כי כבדה, מאד. **כא** ארדה-נא ואראה, הפצקתה הבאה אלי עשו פלה; ואם-לא, אדעה.

כב ויפנו משם האנשים, וילכו סדמה; ואברהם--עודנו עמד, לפני יהוה. **כג** ויגש אברהם, ויאמר: האף תספה, צדיק עם-רשע. **כד** אולי יש חמשים צדיקים, בתוך העיר; האף תספה ולא-תשא למקום, למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה. **כה** חללה לך מעשת פדבר הזה, להמית צדיק עם-רשע, והיה כצדיק, כרשע; חללה לך--השפט כל-הארץ, לא יעשה משפט. **כו** ויאמר יהוה, אם-אמצא בסדם חמשים צדיקים בתוך העיר--ונשאתי לכל-המקום, בעבורם...

לב ויאמר אל נא חר לאדני ואדברה אך הפעם אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשתית בעבור העשרה:

לג וילך יהוה--כאשר פלה, לדבר אל-אברהם; ואברהם, שב למקמו.

בעיון בדו שיח (או ליתר דיון במיקוח) שמנהל אברהם עם הקב"ה מתעוררות שאלות נוספות:

א. הקב"ה מעיד על אברהם **"כי ידעתיו למען אשר יצנה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט"**. מה פשר עדות זו?

ב. מדוע בכלל נזקק הקב"ה **'לבקש רשות'** מאברהם להפוך את סדום?

בשיעור נרצה לעיין בפרשת המלאכים המתגלים לאברהם ובפרשה הסמוכה לה העוסקת בדיון בין הקב"ה לאברהם על הפיכתה של סדום.

העיון בפרשיות אלו מעלה תהיות אחדות. תהיות אלו - יש מהן מהותיות, יש מהן תוכניות ויש מהן פרשניות. לכולן נזקקו המפרשים, ופתרו אותן כל אחד בדרכו. אנו נדון במקצת הפתרונות ונבור לנו את דרכנו ביניהם, על פי דרכו של הרב מדן ראש ישיבת הר עציון בלימוד פרשות אלו.

פרשת וירא פותחת בהתגלות של הקב"ה לאברהם:

1. בראשית י"ח

א וירא אליו יהוה, באלני ממרא; והוא ישב פתח-האהל, פחם היום.

ב וישא עיניו, וירא, והנה שלשה אנשים, נצבים עליו; וירא, וירץ לקראתם מפתח האהל, וישתחו, ארצה. (ג) ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך:

א. אלא שתוכנה של התגלות ה' לאברהם לא נתפרש כאן: כלום היה לה תוכן? ואם כן - מהו? שאלה זו בולטת בעיקר לנוכח ההקבלה המתבקשת בין "וירא אליו ה'" שבפרשתנו לבין "וירא ה' אל אברם" שבפרשת ברית המילה:

2. בראשית פרק י"ז

(א) ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא יהוה אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים: (ב) ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד: ... (ו) זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחרך המול לכם כל זכר: (יא) ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם:

ב. כמו כן, מהו היחס בין פסוק א' לפסוק ב' - בין "וירא אליו ה'" לבין "וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים"? האם שני הפסוקים מתארים אירוע אחד, או שמא שני אירועים שונים?

ואם נניח כפשט הפסוק, שלפנינו שני אירועים שונים - קשה הדבר: כיצד הניח אברהם את ה' המתגלה אליו ורץ לקראת שלושה אנשים?

ג. "ויאמר, אדני אם נא מצאתי חן בעיניך - אל נא תעבר מעל עבדך". פסוק זה - כלום המשכו של פסוק ב' הוא, ואז 'אדני' הוא ריבוי של 'אדון' עם נטיית הקניין (כמו

אולם מה בין זה ובין הבקשה שהקב"ה ישא לכל המקום, ואף לרשעים שבו, למען הצדיקים?!

אם הריגת הצדיקים בעוון הרשעים היא עיוות דין - הרי שכך גם לגבי החייאת הרשעים בזכות הצדיקים. מדוע, אפוא, דורש זאת אברהם מהקב"ה?

כפי שכבר אמרנו, המפרשים עסקו ברוב השאלות שהבאנו. אנו נביא חלק מתשובותיהם בקצרה, ונתמקד בדרכו של הרב מדן בביאור הפרשה.

פשר ההתגלות באלוני ממרא

בשאלה הראשונה - לאיזה צורך נראה ה' לאברהם באלוני ממרא - נחלקו המפרשים לשלוש סיעות עיקריות:

א. שיטת רש"י - לבקר את החולה

רש"י רואה את התגלות ה' לאברהם בפרשתנו כהמשכה של התגלות ה' לאברהם בברית המילה, שנאמרה בסגנון דומה (י"ז, א) - **מקור 2**:

"ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים, וירא ה' אל אברם, ויאמר אליו אני אל-שדי, התהלך לפני והיה תמים".

כלומר בפרק י"ז, ה' ציווה את אברהם על המילה. אברהם נימול, ואז לאחר המילה נראה אליו ה' בשנית באלוני ממרא.

היתרונות שבפירוש זה הם, כאמור, הסבר הביטוי הנשנה "וירא ה'", וכן בעובדה שהפסוק אומר "וירא אליו ה' באלוני ממרא", וכיוון שלא נאמר "אל אברהם" אלא "אליו" - משמע שזהו המשך של אותו הסיפור.

בשאלת מטרת ההתגלות לאחר ברית המילה, מסביר רש"י שהקב"ה בא לבקר את אברהם:

5. רש"י על בראשית י"ח א'

"וירא אליו - לבקר את החולה (ב"מ פו) אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בשלומו"

אלא שפירוש זה דורש ליבון והרחבה: אם הקב"ה לא בא לרפאות את אברהם, מכיוון שלדעת רש"י, ריפוי אברהם היה תפקידו של רפאל, אחד משלושת המלאכים שבאו אל אברהם אחר כך, ללא קשר להתגלותו של ה' אליו:

5. רש"י בראשית י"ח, ב'

והנה שלשה אנשים - אחד לבשר את שרה ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות (ב"ר), תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי (ב"ר) ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל.

אם כן, מה משמעות יש לכך שהקב"ה, שהכל ידוע לפניו, בא לשאול בשלומו של אברהם?

ייתכן שרש"י פותר בעיה זו בפירושו למלים "כחם היום":

ג. "ארדה נא ואראה, הכצעקתה הבאה אלי עשוי" וגו'. מה פשר ירידתו של הקב"ה?

ד. סדר הפסוקים בפרשה אינו ברור. לכאורה, סדר הפסוקים היה צריך להיות כך:

(ט"ז) ויקמו משם האנשים וישקפו על פני סדם, ואברהם הלך עמם לשלחם...

(כ"ב) ויפנו משם האנשים וילכו סדמה, ואברהם עודנו עמד לפני ה'.

(י"ז) וה' אמר - המכסה אני מאברהם אשר אני עשה. (י"ח) ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום, ונברכו בו כל גויי הארץ וגו'.

(כ') ויאמר ה' - זעקת סדם ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאוד. ארדה נא ואראה, הכצעקתה הבאה אלי עשוי - כלה, ואם לא אדעה.

(כ"ג) ויגש אברהם ויאמר - האף תספה צדיק עם רשע.

אבל למעשה, סדר הפסוקים הוא שונה: "ויקמו משם האנשים... וה' אמר, המכסה אני מאברהם... ויאמר ה' - זעקת סדם ועמורה כי רבה... ארדה נא ואראה... ויפנו משם האנשים וילכו סדומה... ויגש אברהם ויאמר - האף תספה צדיק עם רשע".

מדוע נשתנה הסדר ההגיוני של הפסוקים?

ה. לכאורה, נשלחו המלאכים כדי להפוך את סדום לאחר שגזר דינה, כפי שנאמר במפורש:

4. בראשית פרק י"ט

(ו) וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם הביתה ואת הדלת סגרו: (יא) ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסגורים מקטן ועד גדול וילאו למצא הפתח: (יב) ויאמרו האנשים אל לוט עד מי לך פה חתן ובניך ובנותיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום:

(יג) כי משחתים אנתנו את המקום הזה כי גדלה צעקתם את פני יהוה וישלחנו יהוה לשחתה:

מה אפוא טיבו של המשא ומתן בין אברהם לקב"ה על דינה של סדום, לאחר שהמלאכים כבר נשלחו לשחת את העיר?

ואם הקב"ה ידע מראש שלא יימצאו בסדום חמישים צדיקים - ואף לא עשרה - מה חשיבותו של המשא ומתן שהתורה מאריכה בו?

שאלה נוספת באותו עניין:

אם המלאכים באו להשמיד את סדום. לצורך מה מתואר כל הארוע בו מארח לוט את המלאכים ואנשי העיר רוצים להורגם?

בכניסה לעיר היו המלאכים צריכים לומר ללוט:

"יש לך שעתיים לארוז את מטלטליך ואת המשפחה, כי אנתנו הופכים את סדום!".

ו. טענתו של אברהם כלפי משפטו של הקב"ה היא, לכאורה, חסרת בסיס.

אכן, יש היגיון בטענתו של אברהם, שאל לו לשופט כל הארץ להמית צדיק עם רשע;

הבדל זה הוא מעין הנאמר במלאכי :

8. מלאכי ג', יט-כ

"כי הנה היום בא בער כתנור, והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש, ולהט אותם היום הבא... וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה".

ובלשון הגמרא :

9. נדרים ח"ב

"...דר' שמעון בן לקיש, דאמר: אין גיהנם לעולם הבא, אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה, צדיקים מתרפאין בה ורשעים נידונין בה, שנאמר - וזרחה לכם יראי שמי שמש וגו'".

בין שתי התופעות קיים הבדל נוסף :

חמה שזרחה בסדום גברה על הרשעים הנועלים ביתם לפני האורחים וכלתה אותם.

ואילו אברהם - שיש ברצונו לקבל אורחים - "גבר" כביכול, על הופעת השכינה ועל חום היום שעמה, והקב"ה שלח לו אורחים, שלא יצטער,

כמו שאומר רש"י (י"ח, א) – מקור 6:

"הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה, שלא להטריחו באורחים. ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים - הביא המלאכים עליו בדמות אנשים".

כלומר לשיטתו של רש"י, הקב"ה נגלה על אברהם לבקר את החולה "כחום היום", כלומר - בחמה שיצאה מנרתיקה לסייע לחולה במחלתו, שלא יטרח באורחים, והרי זה עיקר מצות ביקור חולים.

הכנסת האורחים של אברהם 'גברה', כביכול, על מחשבתו זו של הקב"ה בבואו לבקר את החולה, ואברהם טרח בהכנסת אורחיו.

ובלשון חז"ל:

10. מסכת שבת קכז ע"א

"גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה".

ב. שיטת הרמב"ם והרשב"ם – לבשר לשרה

סיעה שנייה של מפרשים - הרמב"ם, הרשב"ם ועוד - מצאו זיקה בין ההתגלות הסתומה באלוני ממרא לבין שלושת האנשים המלאכים שראה אברהם. לדידם, אין קשר ישיר בין ההתגלות לבין פרשת המילה שלפניה.

תוכן ההתגלות באלוני ממרא הוא הבשורה שבאו שלושת המלאכים לבשר לשרה.

(אברהם כבר קיבל את הבשורה לפני שלושה ימים).

ההקבלה בין "וירא ה' אל אברם" שבפרק י"ז לבין "וירא אליו ה'" שבפרק י"ח מציינת שבשני המקרים חוזרת הבשורה על הולדת הבן והצחוק שבעקבותיו.

לשיטתם, היחס בין פסוק א' - "וירא אליו ה'" באלוני ממרא" - לבין פסוק ב' - "וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו" - הוא יחס הכלל אל פרטו, ומפסוק ב' ואילך מפרשת התורה את ההתגלות שבפסוק א ואת תוכנה.

6. רש"י על בראשית י"ח א'

"כחם היום - הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה, שלא להטריחו באורחים. ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים - הביא המלאכים עליו בדמות אנשים".

כלומר לשיטת רש"י, ייתכן שיציאת החמה מנרתיקה היא חלק מהופעת השכינה על אברהם.

כלומר, פסוק א' הוא סיומו של ארוע ברית המילה, ומפסוק ב' מתחיל סיפור המלאכים.

הנקודה הקשה בפירושו של רש"י היא חלוקת הפרשיות, (פרשת וירא מתחילה לכאורה סיפור חדש),

וכן המילים "וישא עיניו וירא" (י"ח, ב), במקום וישא אברהם עיניו. (שמשמעותה, שלא מתחיל כאן סיפור חדש על התגלות המלאכים, אלא זהו המשכו של פסוק א', שבו לפי חלוקת הפרשיות מתחיל סיפור המלאכים),

שני אלו קושרים את ההתגלות באלוני ממרא דווקא עם פרשת המלאכים שאחריה, ולא עם ברית המילה שלפניה.

על פי דרכו של רש"י, הפסוק "וירא אליו ה'" באלוני ממרא" היה צריך להיכתב בסוף פרשת ברית המילה, והפרשה החדשה הייתה צריכה להתחיל בכך שאברהם נשא את עיניו וראה את שלושת האנשים ניצבים מול פתח אוהלו.

ניתן לפתור בעיה זו, ולאמר שהקב"ה נראה אל אברהם לבקרו כיוון שהיה חולה ביום השלישי למילתו, ובכך קשורה ההתגלות באלוני ממרא לפרשה הקודמת, של ברית המילה.

עם זאת, ההתגלות באלוני ממרא קשורה גם לפרשה שאחריה, כפשט המילים וכחלוקת הפרשיות, וקשר זה הוא קשר ניגודי :

למרות מחלתו, ולמרות חום היום והתגלותו של הקב"ה אליו כדי שלא להטריחו באורחים - אברהם היה מחזר אחר אורחים וטורח עמהם יותר משהיה חייב.

מעשהו זה עומד בניגוד גמור למעשיהם של אנשי סדום, שאף שהיו בריאים והאורחים באו אליהם בערב, ולא כחום היום - הם לא הכניסו, ואף ניסו להתעלל בהם.

הערה: אם נראה בשמש חלק מהתגלות השכינה, הרי שישנה הקבלה בין הופעת השכינה באוהל אברהם וכניסת האורחים לבין הופעתה להלן בסדום, המקשה לבה כלפי אורחיה, כמו שנאמר :

7. בראשית י"ט, כג-כד

"השמש יצא על הארץ..." וה' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש, מאת ה' מן השמים"

בשני המקומות השכינה מופיעה בשמש הלוהטת, אך ישנו הבדל מהותי בין שתי ההופעות :

באלוני ממרא - החמה יוצאת כדי לסעוד את החולה בחוליו ולגרום שלא יטרח באורחיו, ואילו בסדום - החמה יוצאת להמטיר אש על הרשעים.

במצב זה, היחס שבין קבלת פני השכינה לבין הכנסת האורחים הוא יחס שבין מצווה תמידית לבין מצווה עוברת, ומצווה עוברת קודמת - וזה לשון הנצי"ב ב'העמק דבר' דבר' כאן:

13. הנצי"ב ב'העמק דבר'

"שכך הוא רצונו יתברך, שיהא מצוה מעשית דוחה מצוה זו, שאין לה שיעור וזמן".

והרי זה דומה לעוסק בתורה, שמחוייב להפסיק ולקיים מצווה עוברת אף על פי ש"גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות" (מגילה טז ע"ב) ואף על פי ש"תלמוד תורה כנגד כולם" (פאה פ"א מ"א).

כל זה, כאמור, בהנחה, שההתגלות הייתה **התגלות כללית**, הדומה למצווה תמידית.

אך לפירושם של ר' יוסף בכור שור וסיעתו, שהקב"ה בא לדבר עם אברהם על **עניין מסוים**, קשה לקבל את האפשרות שאברהם הניח את הקב"ה הבא לדבר עמו והלך לטרוח באורחיו.

מצב זה דומה יותר למצבו של אדם **העומד בתפילה**, שבדאי לא יניחנה כדי לטרוח באורחים, שהרי "אפילו המלך שואל בשלמו לא ישיבנו" (ברכות פ"ב מ"א).

ואכן, המפרשים שהסבירו שמטרת ההתגלות באלוני ממרא הייתה לספר לאברהם על חטא סדום התחבטו כנראה בבעיה זו, ופירשו את הפסקת העניין בסיפור שלושת האנשים כל אחד בדרכו שלו.

לדוגמה, האברבנאל סובר, שפרשת שלושת האורחים (שהתרחשה במציאות, ולא בחלום הנבואה, ושנגלו בה אנשים, ולא מלאכים) לא הפסיקה בין התגלות ה' לאברהם לבין דברי ה' לאברהם על סדום, אלא **שני הדברים אירעו כאחד**.

התגלותו ודיבורו של הקב"ה עם אברהם היו ממש באותו זמן שאברהם לקח בן בקר, הביא לפני אורחיו חמאה וחלב ונתן הוראות לשרה אשתו ולנער. לפירוש, סיפור כפול זה מכווון להודיענו את דרך התגלות ה' לאברהם.

שלא כנביאים, שהיו צריכים להכנה מיוחדת להתגלות דבר ה' אליהם, **נתגלה דבר ה' לאברהם בהיותו עסוק בעניין העולם הזה**.

זוהי מדרגת התגלות גבוהה יותר, ובא הכתוב **לפאר בה את אברהם לאחר שנימול**, כמו שאומר האברבנאל:

14. האברבנאל

"כי הנה קודם זה, בהיותו ערל בשר, לא היה מגיע אליו רוח נבואה אלא במקום מיוחד ומוכן ובהכנות ידועות ובביטול החושים... אמנם אחר שנימול - היה כל כך דבק באלוהיו..."

מדוע נמלך ה' באברהם - שיטות המפרשים

עתה נביא את דברי המפרשים על השאלה, למה נמלך הקב"ה באברהם בעניין סדום, ומה פשר הפסוק המסביר זאת:

לפירוש זה, השם 'אדני' הוא שם קודש, ומתייחס הן למלאך הגדול שבשלושה והן לה' המתגלה לאברהם, שכן **המלאך הגדול נושא בקרבו את שם ה'.**

הרשב"ם מבאר על פי שיטתו זו אף את:

"וה' אמר - המכסה אני מאברהם אשר אני עשה", ואת "ואברהם עודנו עמד לפני ה'",

שהכונה היא **למלאך ה'.**

וכן על פי הרשב"ם: **כל הויכוח על סדום הוא בין אברהם למלאך.**

על פי שיטה זו **באו לסדום רק שני מלאכים**, כי השלישי, הגדול שבהם, נותר עם אברהם.

11. רשב"ם על בראשית פרק יח פסוק טז

(טז) ויקומו משם האנשים - שנים מהם הלכו לסדום כדכתיב ויבאו שני המלאכים סדומה, וגדול שבהם היה מדבר עם אברהם. וזהו שכתב בו וה' אמר המכסה אני וגו' וכן ואברהם עודנו עומד לפני ה'. פסוקים אלו מדברי שלישי:

(אנו נייעזר בשיטה זו בהמשך דברינו).

ג. שיטת רבי יוסף בכור שור וסיעתו - לספר על סדום

אם נרצה להימלט מן הדוחק שנקלענו אליו בשיטת רש"י, שהתגלותו של הקב"ה באלוני ממרא הייתה **ללא תוכן מילולי מוגדר**,

וכן מן הקושי שבשיטת הרשב"ם והרמב"ם, שהפרשה מסופרת בדרך של **כלל ופרט** ושלושת המלאכים הם פירוט ההתגלות (יש לזכור, כי לפי הפשט אברהם ראה שלושה אנשים, ולא שלושה מלאכים, והאוכל שנתן לפנייהם מתפרש כמידת הכנסת אורחים, ולא כקרובן.

ואם אברהם לא הבחין בשלושת האנשים הם מלאכים - קשה לטעון שהופעתם אצלו מהווה התגלות),

הרי אין לנו מנוס משיטתם של ר' יוסף בכור שור, הרד"ק והאברבנאל, שהקב"ה נתגלה לאברהם באלוני ממרא כדי **לספר לו על חטא סדום ועל עונשה הצפוי**,

כפי שהתורה ממשיכה ומספרת, כפי שאומר אברבנאל:

12. האברבנאל

"טעם המראה הזאת ותכליתה על דרך הפשט הוא להודיע לאברהם רשעת אנשי סדום וחטאתם, והכליה המעותדת לבא אליהם".

אלא שלפי שיטה זו קשה מאוד - מה טעם ההפסקה שבין ההתגלות לבין עניין סדום?

וכיצד ייתכן שהקב"ה נגלה אל אברהם כדי לספר לו על עניין סדום, ואברהם הניחו והלך לטפל באורחיו?

לכאורה ניתן ליישב כדברי הגמרא בשבת שהבאנו לעיל, שגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה, לכן הניח אברהם את הקב"ה - עד שלא סיפר לו על עניין סדום - והלך לעסוק באורחיו;

אך נראה, שהפרש גדול יש בין תירוצו זה לעיל, לבין האפשרות לפרש כך בשיטה שאנו עוסקים בה עכשיו.

לעיל - דובר על התגלות סתמית, כאשר השכינה נמצאת באוהלו של אברהם כדי לעזור לו בחוליו או לכבודו.

אלא שהרמב"ן והמפרשים ההולכים בשיטתו, לא ביארו מה טיבה של מעלה זו שנתנו הפסוקים לאברהם לשיטתם - הבאתו בסוד ה' והשגחתו בעולמו, ומה צורך יש בה.

ד. הצעתו של הרב יעקב מדן

הרב מדן מציע לראות את הפתרון לשאלות שהצגנו, בדברי המדרש המובאים ברש"י על הכתוב: "והוא ישב":

18. רש"י י"ח, א

"והוא ישב - ישב כתיב. בקש לעמוד, אמר לו הקב"ה: שב ואני אעמוד. ואתה סימן לבניך, שעתיד אני להתישב בעדת הדיינים והן יושבין, שנאמר א-לוהים נצב בעדת אל". - בקרב א-להים ישפוט.

הפירוש המקובל להתייבבותו של הקב"ה בעדת הדיינים הוא כרש"י ושאר מפרשי תהילים, המבארים שהקב"ה ניצב בעדת הדיינים לשפוט עמהם, כאחד מן השופטים (או אפילו כאב בית הדין).

כך נראה גם מהמשכו של הפסוק - "בקרב אלהים ישפוט", שהקב"ה עצמו שופט בקרב הדיינים (הנקראים אלהים).

קיימת הקבלה ידועה בין ביקור המלאכים באוהל אברהם לבין ביקורם בבית לוט, אם נשתמש בהקבלה זו, ונקביל את תיאור התגלות ה' לאברהם, שנאמר בו:

19. בראשית י"ח א'

"והוא ישב פתח האהל".

לתיאור ההתגלות המקביל, של המלאכים ללוט, שנאמר בו:

20. בראשית י"ט א'

"ולוט ישב בשער סדם".

ועל פי הפשט, לוט ישב בשער סדם כשופט, וכן פירש רש"י שם -

21. רש"י

"אותו היום מינהו שופט עליהם".

מכלל ההשוואה אנו למדים, שיש מקום לראות את אברהם היושב בפתח אוהלו כשופט, והקב"ה מביא את משפטה של סדם לפני אברהם, היושב כדיין בפתח אוהלו.

ואליבא דהמדרש, הקב"ה מופיע כבעל דינה של סדם, כתובע מכוח צעקתה של העיר, והוא - התובע - עומד עם אנשי סדם - בעלי דינו - לפני אברהם היושב למשפט. אברהם נדרש להוציא את משפטו על הדין שהקב"ה, התובע, רוצה לעשות בסדם.

אבל חשוב לדייק: הקב"ה מופיע בדינה של סדם לא רק כתובע, אלא גם כשופט, כפי שאומר לו אברהם:

22. בראשית י"ח כ"ה

"השפט כל הארץ לא יעשה משפט?!",

ובמקביל, משפטו של הקב"ה מובא אף לפני אברהם, ותפקידו של אברהם הוא מעין בית דין לערעורים.

ואכן, הקב"ה מקבל את חוות דעתו של אברהם ואומר בסופו של הדין: "לא אשחית בעבור העשרה" (י"ח, לב).

15. בראשית י"ח, י"ט

"כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו" גם כאן נחלקו המפרשים לשלוש סיעות עיקריות.

א. שיטת רש"י - כי אברהם הוא הבעלים של הארץ

16. רש"י

"אשר אני עושה - בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון וגו' בואכה סדומה ועמורה וגו', קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי"

כלומר רש"י (וכן הרשב"ם שמבאר כי במילים "למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו" כוונת התורה לירושת הארץ) קושרים את הימלכותו של הקב"ה באברהם בהבטחת הארץ.

כאשר בא הקב"ה להשמיד חבל ארץ זה שנתן לאברהם - אמר לו את הסיבה לכך.

אלא שהדוחק בהסבר זה הוא שירושת הארץ אינה נזכרת כאן במפורש, אלא מה שמודגש בכתוב הוא מעלתו של אברהם בעשית צדקה ומשפט.

ב. שיטת רוב האחרונים - להזהיר את צאצאי אברהם

מלכת בדרכי סדם

רוב האחרונים (אברבנאל, ספורנו, המלבי"ם, הנצי"ב ועוד) פרשו שהקב"ה מודיע לאברהם את מעשה סדם כדי שמכוחו יצווה אברהם את ביתו אחריו לעשות צדקה ומשפט, כלומר ילמדם את עונשה של סדם ויזהירם מלכת בדרכיה.

מפרשים אלו העלו תשובות נוספות על השאלה מה בדיוק ילמד אברהם את זרעו בעניינה של סדם, ולא נאריך לפרט.

אלא שלעניות דעתנו, קשה לראות בפסוקים י"ח-י"ט נימה של אזהרה מעונש לזרע אברהם.

מכיוון שמתוך פסוקים אלו, המנמקים את סיפור מעשה סדם לאברהם, עולה רוח של חיבה וקירבה לאברהם, ולא של אזהרה ותוכחה.

ג. שיטת הרמב"ן - להדגיש את מעלתו של אברהם

לאחר המילה

הרמב"ן ומפרשים נוספים מבארים שגילוי עניין סדם לאברהם הוא ביטוי למעלתו של אברהם לאחר המילה, שאין הקב"ה עושה דבר בעולמו בלא להודיעו ולהימלך בו. כמו שאומר הרמב"ן:

17. הרמב"ן

"ואברהם היו יהיה - ... והנכון, כי השם יתברך דבר בכבוד אברהם. אמר, הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום, ויהיה זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה, לכן לא אכסה ממנו, כי יאמרו הדורות הבאים, איך כיסה ממנו, או איך נתאכזר הצדיק על שכיניו החונים עליו ולא ריחם ולא התפלל עליהם כלל:

רק קבלת הפנים המרושעת שערכו אנשי סדום לאורחיהם המלאכים - היא שמילאה את סאת עוונם. היא שהפכה את הרחמים לדין. (ולכן המלאכים לא הוציאו את לוט מיד).

דרכנו בהמשך תהיה כדרכו של אברבנאל, שבשעה שדיבר הקב"ה עם אברהם - עדיין לא נגזר דינה של סדום.

וכשהקב"ה, אומר לאברהם "ארדה נא ואראה", הוא מכוון לירידת המלאכים לסדום לבחון אותה במידת הכנסת האורחים שבה, ועד שלא התנכלו אנשי סדום למלאכים - לא מלאה סאת רשעתה של העיר.

לדעת הרב מדן, יש בכך לבאר גם את התמיהה על סדר הפסוקים שהעלינו בתחילת המאמר.

סדר הפסוקים ההגיוני לכאורה הוא: "ויקמו משם האנשים וישקפו על פני סדום, ואברהם הלך עמם לשלחם" (י"ח, טז), "ויפנו משם האנשים וילכו סדמה, ואברהם עודנו עמד לפני ה'" (י"ח, כב), "ויהי אמר - המכסה אני מאברהם אשר אני עשה" (י"ח, יז).

אך בתורה, נסמך פסוק כב - "ויפנו משם האנשים וילכו סדמה" - לפסוק כא - "ארדה נא ואראה".

משמע, שדבר אחד הוא: הקב"ה יורד לסדום (בביאת המלאכים) כדי לנסותה ולבחון את מעשיה.

סדר הפעולות המלא הוא אפוא:

ה' מתגלה באוהלו של אברהם בצורת שלושה מלאכים, בכדי להביא לו את משפטה של סדום ש"צעקתה" של הפלוטית כנראה הגדישה את סאתה. אברהם מאכיל את שלושתם.

במהלך הארוחה, (בה אחד מהם מרפא אותו והשני מגלה לשרה על הולדת יצחק), מנהל השלישי - הבכיר, זו שיח רוחני עם אברהם.

בסיום הארוחה יוצאים שלושת המלאכים להשקיף על פני סדום, והבכיר ממשיך את הדו שיח עם אברהם.

במעמד זה, הוא מספר לו על החלטתו לשלוח את המלאכים לנסות את סדום, ועל גזר דינו: אם "כצעקתה" - אז "כלה" (את כל העיר).

שני המלאכים יוצאים לסדום כדי לנסותה, ואברהם ניגש למלאך הבכיר שנשאר איתו ומערער על גזר-הדין.

הויכוח על מספר הצדיקים

בין לדרכו של אברבנאל, בין לדרכם של המפרשים שהובאו לעיל, הדגש הוא על חטאה של סדום ועל עונשה בעקבות החטא,

הסיכוי להצלת סדום הוא אם יכניסו אורחים - כמו אברהם.

האפשרות שצדיקיה של סדום יצילו אותה מפורענותה אינה באה כלל לידי ביטוי.

אפשרות זו נראת כתקווה תמימה של אברהם, שלכאורה אינו מכיר את סדום, ואינו יודע בטיבם של אנשיה.

שהרי אין בסדום חמישים צדיקים, ואף לא עשרה. כולה רשעה, ולכך נגזר דינה.

מתי נחרץ גזר דינה של סדום - הבנת המפרשים

לשיטות המפרשים שהבאנו לעיל, הקב"ה אינו אלא מודיע לאברהם את מעשיו בסדום.

הוא מגלה לו את דבר הגזירה שכבר נגזרה כדי שיתרה בבניו על החטא ועונשו, לפי שאברהם הוא אדוני הארץ או מקורבו של הקב"ה.

הרמב"ן אמנם מסביר שאברהם יכול היה לשנות את הגזירה בתפילתו (אילו היו אנשי סדום ראויים לכך), אך גם לשיטתו - הגזירה כבר נגזרה.

אלא שלשיטתם, נתקשו המפרשים במשמעות דברי הכתוב - "ארדה נא ואראה, הכצעקתה הבאה אלי עשו - כלה; ואם לא - אדעה" (י"ח, כא), שממנו משמע שעדיין לא נתברר דינה של סדום.

הרד"ק עומד על כך שגזר דינה של סדום כבר נחרץ כשהקב"ה דיבר עם אברהם, וזו לשונו:

23. הרד"ק

"אף על פי שהכל גלוי וידוע לפניו יתברך, נכתב זה ללמד לבני אדם שלא ימהרו במשפטם".

והרמב"ן שאף הוא התקשה בשאלה שהצגנו, פרש:

24. הרמב"ן

"ועל דרך הפשט, מפני שרצה הקב"ה לגלות לאברהם עניין סדום ולהודיעו כי אין בהם עושה טוב".

כלומר, הקב"ה כבר נחרץ את דינם, וירידתו לראות את סדום נועדה רק להוכחת אמיתות משפטו לבני האדם.

גם רש"י, שהבין שעדיין לא נחרץ גזר-דינה של סדום, הבין ש"מלאה סאתה", אך עדיין נתן לה הקב"ה הזדמנות לעשות תשובה:

25. רש"י י"ח, כא

"ואם עומדים במרדם - כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במרדן - אדעה" וכו'.

רק אברבנאל (וקרוב לו המלבי"ם) הבין שעדיין לא נגזר דינה של סדום.

הקב"ה ירד לסדום כדי לבחנה ולנסותה במעשיה.

ירידה זו - היא היא ביאת שני המלאכים לסדום, שבאו לנסות איך יתייחסו אנשי סדום לאורחיהם. וזה לשונו:

26. האברבנל

"ולכך שלח הקב"ה את מלאכיו שמה, לעשות ניסיון ובחינה, אם עשו בפועל אנשי סדום את אשר תיקנו לעשות ומה שהסכימו עליו אם לא, כי היה הדבר תלוי בבחירתם".

כלומר לדעת האברבנאל כשהקב"ה דיבר עם אברהם, עדיין היה ביד אנשי סדום להטות דינם לרחמים, אילו קיבלו יפה את המלאכים האורחים.

המלאכים לא נשלחו מלכתחילה להשחית את סדום. מלאכי רחמים היו.

הם באו לתת לסדום הזדמנות ללכת בדרכו של אברהם, להכניס אורחים.

לדעת הרב מדן, לא נבחנו אנשי סדום על יחסם לאורחיהם (כשיטת האברבנאל), ומכל מקום - לא על כך נגזר דינם.

לדעת הרב מדן, אברהם הכיר היטב את סדום ואת אנשיה. ואף על פי שהכירם - בא אברהם בתביעה לקב"ה, שיישא לכל המקום למען הצדיקים שבקרבו. להסבר הרב מדן, זהו פשר דברו של אברהם על צדקה ומשפט. שהרי אם יספה הקב"ה צדיק עם רשע - לפי טענת אברהם - נפגם בכך משפטו של ה', ועל כך אומר אברהם: "השפט כל הארץ לא יעשה משפט".

הקב"ה מבקש לגלות לאברהם את "דרך ה' לעשות צדקה ומשפט".

הצדקה היא, שאף כשאין מניין צדיקים לכל עיר ועיר - הקב"ה, שהוא צדיקו של עולם, מצטרף עמהם למניין הצדיקים, ומציל את סדום הרשעה ואת חברותיה מכליה.

הרב מדן מציע שתשעת הצדיקים שבזכותם ביקש אברהם להציל את סדום הם לוט ואשתו, שתי בנותיו הנשואות ובעליהן ושלוש בנותיו הבתולות.

שהרי שלוש בנות בתולות היו לו:

השתיים שלוט ביקש להוציאן כדי להציל את אורחיו, ובתו הנוספת - פלוטית - שהיא הריבה שהרגוה אנשי סדום בו ביום על שנתנה מלחמה לעני, ועל דבר צעקתה ירד הקב"ה לשפוט את סדום. וכך מספר המדרש:

28. ילק"ש וירא פ"ג

"רבי יהודה אומר: הכריזו בסדום, כל מי שהוא מחזיק בפת לחם לעני ואביון - ישרף באש. פלוטית, בתו של לוט, היתה נשואה לאחד מגדולי סדום. ראתה עני אחד מדוקר ברחוב העיר, ועגמה עליה נפשה. מה היתה עושה? בכל יום כשהיתה יוצאה לשאוב מים - היתה נותנת בכד שלה מכל מה שבביתה, ומאכלת לאותו עני. אמרו: מאין חי העני הזה? וכשידעו בדבר - הוציאוה לשרף. אמרה: רבון העולמים, עשה משפטי ודיני! ועלתה צעקתה לפני כסא הכבוד. באותה שעה אמר הקב"ה: ארדה נא [ואראה], אם צעקת הנערה הזאת עשו אנשי סדום - אהפוך יסודותיה למעלה. 'הכצעקתם' אינו אומר, אלא 'הכצעקתה'".

כלומר במשפחתו של לוט היו תשעה.

בצירוף 'צדיקו של עולם' היה מניין, שסדום יכלה להינצל בעבורו.

ואם נקשה: וכי הייתה אשת לוט צדקה? והלוא במלח חטאה! וכי היו חתניו של לוט צדיקים? והלוא לוט היה כמצחק בעיניהם! נכון הדבר.

אך גם חס בן נוח לא היה צדיק הראוי שיינצל העולם בזכותו, ולמרות זאת נמנה בין שמונת הצדיקים.

נראה אפוא, שלא בהכרח בוחנים כל אדם לגופו, אלא אם ראש המשפחה צדיק - כולם נמנים עמו.

על פי דרך פרשנית זו, קיבל הקב"ה את משפטו של אברהם, ואף שמתה פלוטית (ואברהם עדיין לא ידע על כך), ואף שאשת לוט, בנותיו וחתניו דבקו בדרך סדום ולא אבו להיפרד ממנה, ואף שלא היו אלה ראויים שתינצל סדום בזכותם - היה הקב"ה נושא פנים לסדום אף בעבור לוט לבדו.

הנקודה הקשה בכך היא, שפירושים אלו דוחקים לשוליים את הויכוח-מיקוח שבין הקב"ה לאברהם על האפשרות להציל את סדום.

אברהם אינו מבקש שהקב"ה יסלח לחטאה של סדום. הוא אינו מלמד זכות על אנשי סדום ועל חטאם, אינו מבקש הארכת אף, ואף אינו הולך להחזיר את אנשי סדום בתשובה.

עוגן ההצלה היחיד שאברהם תולה בו תקוותו הוא צדיקה של סדום שיגנו עליה.

אם אפשרות זו אינה מציאותית - מה תיקן אברהם ומה הועיל? האם לשווא האריכה התורה בפסוקים רבים כל כך בהצגת טיעוני ההגנה שהעלה אברהם?

השאלות, שהן קשות כשלעצמן, קשות שבעתיים לשיטתנו, שבה אברהם יושב על כס המשפט, ולטענתנו, שכל ההתגלות באלוני ממרא הייתה כדי לשתף את אברהם בדינה של סדום.

לדברינו ודאי קשה לראות את השתתפותו של אברהם כדבר שולי, בלתי-מציאותי, מוטעה ובלתי מועיל.

רש"י בפירושו, מבאר את חשבון מספר הצדיקים שאברהם מבקש עליהם.

שכשביקש על חמישים - כוונתו הייתה לאפשרות שיש עשרה צדיקים בכל כרך מערי סדום.

כשביקש על ארבעים וחמישה - התכוון לתשעה בכל כרך, והקב"ה מצטרף עמהם.

כשביקש על ארבעים - התכוון להציל ארבע ערים בלבד, וכן בשלושים, עשרים ועשרה.

מפירושו נראה, שכשם שביקש שארבעים וחמישה יצילו חמש ערים - כך גם ביקש ששלושים ושישה יצילו ארבע ערים, בצירוף 'צדיקו של עולם' - הקב"ה.

כך גם עשרים ושבעה צדיקים יצילו שלוש ערים, שמונה עשר יצילו שתי ערים, וכן בעשרה צדיקים - רש"י מדגיש שאברהם ביקש גם על תשעה.

לפירושו, אברהם לא ביקש על שמונה צדיקים כיוון שנת ומשפחתו היו שמונה, ולא הצילו את העולם מן המבול. כמו שאומר רש"י:

27. רש"י

אולי יש חמישים צדיקים - עשרה צדיקים לכל כרך וכך כי ה' מקומות יש

התשחית בחמשה - והלא הן ט' לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם

אולי ימצאון שם ארבעים - וימלטו ד' הכרכים וכן ל' יצילו ג' מהם או כ' יצילו ב' מהם או י' יצילו א' מהם

אולי ימצאון שם עשרה - על פחות לא בקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל ט' ע"י צירוף כבר בקש ולא מצא

זאת, בשל העיקרון שהציב אברהם במשפטו.

כלומר: **המלאכים לא באו לבחון את סדום על הכנסת אורחיה, אלא, האם עדיין יש צדיק אחד בעיר שבזכותו ניצלו!**

ראיה לדבר מצוער, עיר שניצלה בזכות הצדיק בינו שנמלט שמה, אף שלא היו עמו נוספים (אלא רק שתי בנותיו הבתולות):

29. בראשית י"ט, כא-כב

"ויאמר אליו - הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה, לבלתי הפכי את העיר אשר דברת. מהר המלט שמה..."

ניתן אפוא לומר, **שמבחנה של סדום ביחסה לאורחים המלאכים עבר בהצלחה.**

סדומי אחד (הצדיק) שם נפשו בכפו והזמין להתארח בביתו. צדיק זה - לוט - בכוחו להציל את העיר כולה.

אלא שאז מופיעה פרשת אנשי העיר הסובבים על הבית כל העם מקצה. להסבר הרב מדין, דינה של סדום נחרץ על החטא של:

30. בראשית י"ט, ט

"ויאמרו - גש הלאה, ויאמרו - האחד בא לגור וישפט שפוט, עתה נרע לך מהם".

אז, ורק אז, נכנסו המלאכים לפעולה (יט, י-ג):

"וישלחו האנשים את ידם וביאו את לוט אליהם הביתה ואת הדלת סגרו. ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול, וילאו למצוא הפתח. ויאמרו האנשים אל לוט - עד מי לך פה, חתן ובניך ובנותיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום. כי משחתים אנחנו את המקום הזה".

אנשי סדום - לא זו בלבד שנתכוונו להרע לאורחיהם, אלא עוד באו להרע ללוט, הצדיק היחיד שביניהם, שהכניס את אורחיו בסבר פנים יפות.

הם אינם מכירים עוד באזרחותו ובמעמדו כשופט, ומכריזים עליו כעל גר - "האחד בא לגור", בהתאם למיטב 'המסורת' הסדומית של היחס לגר ולנווד.

במו ידם, ניתקו אנשי סדום את הקשר עם לוט (הצדיק שהיה אמור להצילם).

לוט אנוס היה לצאת ולברוח מן העיר גם אילו לא עמדה לפני חורבנה.

המלאכים - במשכם את לוט אליהם ובסגרו את הדלת - רק ביטאו את המצב הקיים, את המחיצה שגבהה לפתע בין לוט לבין אנשי עירו.

לוט יוצא מן העיר כאשר הוא כבר אינו שופט בה ואינו אזרח בעל זכויות.

על חודה של נקודה זו נחרץ גזר-דינה של סדום. **אין עוד בעיר אף צדיק אחד.**

ונבהיר עוד: בדברינו אנו מבחינים הבחנה חדה וברורה בין מילוי כוס רשעתה של עיר הדמים לבין חריצת גזר דינה.

בין שני אלו - **בין חטאה לגזר-דינה** - עומדת ומפרידה טענתו של אברהם בדבר **הצדיקים הנמצאים בעיר.** כל עוד אלו בתוכה - אל לו להקב"ה להחריבה.

לעניות הבנתנו, **מלאה סאתה של סדום עוד כ"ה שנים לפני השחתתה.** הכתוב אומר:

31. בראשית י"ג י"ג

"ואנשי סדם רעים וחטאים לה' מאד".

וסמוך לו - **מלחמת המלכים** ומפלתן של חמש ערי הכיכר לפני כדרלעומד וחבריו. **שם ניצלו סדום וחברותיה מגזרתן בזכות האחד שישב בתוכן - בזכות לוט.**

אברם, ששמע שנשבה אחיינו, רדף אחרי כדרלעומר, ואגב הצלת לוט אחיו השיב אף את הנשים, את העם ואת כל הרכוש למלך סדום. **הקב"ה נשא פנים לסדום בשל לוט שישב בה.**

עתה, משגדלה צעקתה, **שוב מסכים הקב"ה לשאת לה פנים בשל צדיק שבקרבה;**

אך אנשי סדום, שכ"ה שנים קודם לכן קיבלו את לוט הגר אל תוכם, הקיאוהו עתה מקרבם. וכשאין בתוכה אף מכניס האורחים האחד שהיה בה - מיד נגזר דינה (י"ט, ג): "כי משחתים אנחנו את המקום הזה".